

יהודים בוכרים מוצאים מקלט באפגניסטן

רבים היו האמידים בקרב יהודי בוכרה. הם עסקו בסחר כותנה, פרוונות, בנקאות וייבוא וייצוא ואף הצהליחו לפתח תעשייה. המהפכה הבולשביקית פגעה בהם קשות. הם נותקו מארץ-ישראל, שבה ייסדו את שכונת הבוכרים המפוארת באותם ימים. הם נאלצו לחסל את עסקיהם ולהסתיר את רכושם לאחר שהמשטר הסובייטי ניסה לאתר את הרכוש ולהשתלט עליו. היהודים נאלצו לצאת לחיי עבודה בחקלאות, בתעשייה ובמכרות – עבודות שהיו רחוקות מהם. הכלכלה החדשה של לנין (NEP) בשנות השלושים הבטיחה לזמן מה סחר חופשי. היא גרמה לכך שהיהודים חשפו את רכושם הנסתר. עד מהרה השלטונות החלו להחרים את רכושם של היהודים. באין ברירה הם גנבו את הגבול לאיראן או לאפגניסטן, בתקווה ששהייתם תהיה קצרה ובסופו של דבר יקבלו סרטיפיקטים שיאפשרו להם לעלות לארץ-ישראל. רבים מן הפליטים נתפסו בגבול והוחזרו אל הסכנות שארבו להם בברית המועצות האסייתית.

רבים מהפליטים היהודים הבוכרים, שמספרם ב-1,500 פליטים, הגיעו עם רכושם לאפגניסטן שכלל חפצי ערך יקרים, יהלומים וזהב. הם עסקו במסחר כבר באפגניסטן. הם נעזרו בסיוע שהגישו להם יהודי אפגניסטן ויהודים בוכרים שהגיעו לאפגניסטן קודם. עזרה זאת מנעה לא פעם את גירושם של היהודים הבוכרים¹ בתהליך שארך שנים והיה כרוך בסבל וביסורים קיבלו היהודים הבוכרים סרטיפיקטים ורבים מהם עלו לארץ². רפאל קלאנדרוף מספר על צאתו בגפו מבוכרה עם ויזה בשנת 1930. הוא הגיע לאנדכ'וי שם פגש 19 פליטים שקדמו לו. האפגנים השליכו לכלא כל אדם זר בתואנה שמדובר במרגל. משם יצאו למסע בן כמה ימים בעגלה בדרכם למיימנה. בדרך הותקפו הנוסעים על ידי שודדי דרכים. משם הגיעו למאזאר-י שריף. לכל מקום שהגיעו נדרשו לשלם שלמונים למושלים המקומיים. חלק מן הפליטים הורשו להגיע לפישאוואר, שהייתה אז עדיין בשליטה הודית ובהתערבות ההסתדרות הציונית עלו לארץ דרך הים. קלאנדרוף נצטוו להסגיר פליטים אחרים שמצאו מסתור באנדכ'וי. בעזרתו של נשיא קהילת אנדכ'וי יעקב סימן-טוב חדלו האפגנים להכות את הפליטים ורק לאחר מתן שלמונים שוחררו. ביום ט' בסיוון תרצ"ד (23 במאי 1934) יצא קלאנדרוף עם 26 פליטים נוספים בדרכו לקאבול, בתקווה להגיע לארץ ישראל.

בדרכו התחוללה רעידת אדמה ובעקבותיה היה שיטפון ששטף על מה שעמד בדרכו ומאות בני אדם נסחפו בזרמים העזים. הדרך לקאבול ארכה ארבעים יום בסבל רב. תשעה חודשים שהו בקאבול עד שיצאו להודו ומשם עלו לארץ ישראל.

¹ ראה על כך בהרחבה בספרו של מישאל-אפגניסטן.

² ראה אשור-בוכרים; א' עמנואלי, 'למצב פליטי בוכרה', דבר, כ"ד בשבט תרצ"ו (17 בפברואר 1936) וראה בהרחבה ביהושע-מנדחי ישראל, עמ' 184-189.

המסע בכללותו ארך חמש שנים רצופות – מ-27 ביוני 1930. בשנת 1935 הגיע קלאנדרוף לירושלים ולאחר שלוש שנים (1938) עבר עם משפחתו לתל-אביב וכיהן כגבאי בבית הכנסת 'בית שלמה' במשך חמישים שנה³.

בואם של היהודים הבוכרים לאפגניסטן חולל מהפכה חברתית ותרבותית בחייהם של יהודי אפגניסטן. נתקיימו נישואים בין שתי העדות ומנהגים שהיו מקובלים אצל יהודי אפגניסטן פסקו כמו המנהג לארס תינוקות ומניעת הזכות מצעירים וצעירות⁴ לבחור לעצמם את בן זוגם לחיים. תופעת ריבוי נשים הוסיפה לרווח באפגניסטן. חג'י משה אהרן שהיה עשיר מופלג הוסיף אישה בוכרית על שלוש נשותיו. רבנים בוכרים נקלטו מייד בשל הקירבה הלשונית והתרבותית ויהודי בוכרה ואפגניסטן התענגו על דרשות השבת שלו שעסקו בפרשת השבוע.

האוריינטאציה הנאצית של האפגנים סגרה בפניהם את כל שוקי העולם ולא היה דורש לסחורתם גם בתום המלחמה. רעב כבד התחולל באפגניסטן. רבים מיהודי הראת שעסקו במסחר הפכו לקבצנים. היהודים מכרו באפס מחיר את כל מטלטליהם כדי להביא לחם לביתם. יהודי אפגניסטן פנו בתחנונים אל המוסדות הלאומיים וביקשו להעלותם ארצה כדי למנוע אסון כבד של אובדן הקהילה. פעילי העדה בארץ שביקשו לסייע לאחיהם הנרדפים נשלחו לבתייהם בטענות קש. לבקשת עזרה להעלותם ארצה לא היה הד אצל פקידי המוסדות הלאומיים.

בחודשים ינואר-מארס 1946 פעלה ועדת החקירה האנגלו אמריקאית. יהודי המזרח העמידו את ועדת החקירה על מצבם העגום של יהודי המזרח. המצב באפגניסטן מתואר במלים אלה:

משטר בלהות של ימי הביניים בכל מוראותיו. אלפי יהודים נשללת מהם זכות אלימנטרית לחיות בגיטו... כאן תחזור ועדת החקירה אלף שנה אחורנית ותשמע באוזניה עלילות דם, פשוטן כמשמען על היהודים, שמות גנאי מעליבים, התנפלויות מזוינות עליהם, שוד בתייהם, החרמת רכושם, שלילת זכויותיהם, ערעור עמדותיהם הכלכליות, חסרון פרנסה איום, רעב מפיל חללים וכבוד יהודי נדרס על כל צעד ושעל על-ידי ממשלה עצמאית שהסירה את מסווה הבושה מעל פניה ומוסר כליות אינו מציק לה כלל⁵.

מאות יהודים הגיעו לקאבול בניסיון לגנוב את הגבול להודו ובתקווה לעלות משם לארץ. הודו הייתה באותם ימים בעיצומו של המאבק בין ההינדים למוסלמים, שהסתיים בחלוקת

³ רפאל קלאנדרוף 'נדודי מבוכה לקאבול בדרכי לארץ ישראל', משואה, גל' 2 (תשרי תשס"ז) – ספטמבר 2006, עמ' 16.

⁴ שבתאי, ראיון; קשאני, ראיון.

⁵ יהושע-יהודי אפגניסטן, עמ' 238.

המדינה ובהקמתה פקיסטן המוסלמית בשנת 1947. למרות המאבק העקוב מדם בהודו ההודים מצאו זמן כדי למנוע את שהייתם של היהודים בהודו ולגרשם חזרה לאפגניסטן, שהייתה מביאה לחיסולם על-ידי האפגנים. מצבם הרפואי של הפליטים היה בכי רע. הקהילה בהודו עשתה כמיטב יכולתה כדי לעזור להם. בדרכם להודו היו שאיבדו את מאור עיניהם, נשים הפילו את ולדותיהן וילד בן שנתיים נפח נשמתו בנסיעה הקשה על גבי משאיות בשמש הקופחת.

מוסדות היישוב ידעו על מצבם הקשה של מאות הפליטים בהודו אך שום דבר לא בער אצלם. הם היו טרודים בהעלאתם של העקורים באירופה שמצבם הפיזי היה קשה, אך לא נשקפה להם סכנת חיים מיידית בעוד שלייהודים באפגניסטן ולפליטים בהודו הסכנה הייתה מוחשית ביותר. נראה שלקחי השואה עדיין לא נלמדו אצל פקידי הסוכנות. באופן ציני הוציאה הסוכנות 5 סרטיפיקטים בלבד ליהודים אלה כדי לזרות חול בעיניהם. פעילי העדה בארץ שהבחינו באפלייה כותבים לאנשי הסוכנות "אין אנו חושבים שמצבם של האומללים האלה [פליטי אפגניסטן בהודו] הוא פחות מחריד ומזעזע ממצב אחינו במחנות אירופה".⁶

במכתבם לגולדה מאירסון (מאיר), מנהלת המחלקה המדינית באותם ימים הם כותבים: הגלות והרדיפות פוגעים בנו לא פחות מיהודי פולניה וארצות אירופה האחרות. אנו מבקשים מן הסוכנות ומהמוסדות העליונים בעלי היכולת לא להפלות אותנו מיתר אחינו סובלי הרדיפות ולאפשר להעלות את אחינו הנ"ל בכל האמצעים, כי נוסף להצלת אחינו, הרי עולים אלה יביאו תועלת רבה לבנין והתיישבות ארצנו, כי הם אנשים צעירים, בעלי יזמה והכרה לאומית-ציונית. אנא אל תשיבו את פנינו ריקם כי זו שאלת חיים ומות חס ושלום ואל יקבלו המוסדות שלנו את האחריות לגורלם המר באם בקשתנו לא תתמלא.⁷

קבוצה של פליטים שנמצאה אותה שעה בפישאוואר גורשה מעבר לגבול האפגני בעיצומו של החורף הקשה בעונה זאת של שלגים [14 בינואר 1947]. הטמפרטורה ירדה למינוס 10 מעלות. המגורשים נותרו ללא מזון וללא לבוש. עד הרגע האחרון תקוותם הייתה שהסוכנות תפעל לדחיית הגירוש. עד כדי כך הקפידו השלטונות על הגירוש, שאחד הפליטים שישב 'שבעה' על אשתו גורש עם ילדיו בשבוע האבל. יש לשער שההקפדה היתרה על הצו נבעה מכך שהמגרשים היו מוסלמים. יש לשער שגם הבריטים בהודו לא

⁶ ראה מכתבו של מזכיר מחלקת העלייה לארגון עולי אפגניסטן מיום ט באדר ב תש"ו (12 במארס 1946 - ארכיון ציוני מרכזי 6/1431 S). אסתר דיל-עמית הביאה את סיפור ההעפלה היבשתית של אביה אהרן. לאחר ששיחזו את הקונסול הפרסי באפגניסטן קיבלו ויזת מעבר דרך איראן. משם הגיעו לבגדד וממנה לדמשק. המדריכים סחטו מהמעפילים כספים. סמוך לראש פינה נעצרו על-ידי המשטרה המנדטורית שביקשה להחזירם, אולם הם טענו שבאו מרוסיה. לאחר מעצר עם עבודות פרך והתעללות אסירים והלקאות. כשהשתחררו רבה של חיפה פתח בפניהם את ביתו עד צאתם באוטובוס לירושלים משאת נפשם. אהרן דיל נולד בהראת בט"ו בשבט תרע"ד (11 בפברואר 1914), עלה בשנת 1937. נהרג בהפגזה על ירושלים בזמן שירותו ב"ד בסיון תש"ח (21 ביוני 1948). ראה: אסתר דיל-עמית, 'ייסורי העלייה של אבי אהרן דיל הי"ד וחבריו לירושלים', משואה, גל' 2, (תשרי תשס"ז-ספטמבר 2006).

⁷ מכתב מיום ו בשבט תש"ז (27 בינואר 1947), אצ"מ 5246 S 25.

ששו שיהודים אלה יגיעו בסופו של דבר לארץ-ישראל. על אף עצמאותה של הודו עדיין בשלב זה היה לבריטים מה לומר כאן.

הקמתה של המדינה עוררה תסיסה בארצות האסלאם ומוסלמים ביקשו לפרוע ביהודים. ערב חג השבועות תש"ט (2 ביוני 1949) פרץ מוסלמי חמוש בסכין ארוכה לחצר בית הכנסת מולא יואב סימן-טוב ודקר למוות שלוש נשים זקנות שבאו לשמוע את תפילת החג. ארבעה צעירים מן המתפללים רדפו אחרי הרוצח ולכדו אותו ולמרות הניסיון לחלץ את הרוצח עמדו הצעירים על משמרתם והסגירו את הרוצח לידי המשטרה. אבל כבד ירד על הקהילה. במוצאי שבועות נערכה ההלוויה ומסע ההלוויה יצא לבית העלמין שנמצא במרחק של כמה קילומטרים מחומות העיר הראת. השלטונות הציבו שמירה על בתי הכנסת ובתי היהודים ועל הדרך לבית העלמין מחשש שיפרעו ביהודים. בית המשפט גזר דין מוות על הרוצח אולם היהודים סירבו לבצע את גזר הדין, כמקובל בדיני גאולת דם, והרוצח נשלח למאסר עולם.⁸

⁸ יואל עמרם, 'שלוש נשים נרצחו בהראת בפתחו של בית כנסת', משואה, גל' 3 (ניסן תשס"ז-מרץ 2007), עמ' 19.